

Visitatiecommissies en kwaliteitsverschillen

De kwaliteitscontrole van het Nederlandse universitaire onderwijs is merkwaardig geregeld. Nationaal vergelijkende examens voor studenten komen niet voor, noch aan het begin van de studie, noch aan het eind van de opleiding. Ook worden universitaire opleidingen niet openlijk vergeleken in hun vermogen voor hun afgestudeerden een plek op de arbeidsmarkt te vinden. Ten slotte blijkt het moeilijk goed gedocumenteerde verschillen te vinden tussen het civiel effect van vergelijkbare opleidingen aan verschillende universiteiten. De weinige vergelijkingen die gemaakt worden vloeien voort uit de koker van groepen, die een belang hebben bij een bepaalde uitkomst (zoals beroepsverenigingen, ministerie van O&W, instellingen). Dergelijke vergelijkingen zijn uiteraard niet fout (ik heb het zelf ook gedaan voor de voormalige Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging), maar ze hebben nooit tot een algemeen aanvaarde maatstaf geleid.

Het is altijd moeilijk aan buitenlanders uit te leggen dat in Nederland een heldere kwaliteitscontrole van het universitaire onderwijs door middel van een van de genoemde middelen ontbreekt. In de meeste ons omringende buitenlanden is er een duidelijke hiërarchie van universitaire instellingen en studierichtingen, al dan niet officieel in nationale wet- en regelgeving vastgelegd. Zelfs in het Duitse universitaire stelsel, waarop het Nederlandse stelsel het meest lijkt, bestaan verschillen tussen de kwaliteit van instellingen en studierichtingen, die openlijk in populaire weekbladen (enige tijd geleden bijvoorbeeld in *Der Spiegel*) weergegeven en besproken wordt. Een recente poging in *De Volkskrant* om op grond van de visitatierapporten tot een rangorde van Nederlandse universiteiten te komen is te zwak om serieus genomen te worden. In feite is een hiërarchie van instellingen en studierichtingen een van de manieren waarop in die buitenlanden de nadelige gevolgen van massaal universitair onderwijs worden ondervangen.

Dit wil niet zeggen dat er in het Nederlandse universitaire onderwijs geen

kwaliteitsverschillen bestaan, maar ze worden niet openlijk besproken en zeker ook niet institutioneel gehonoreerd. Met dit laatste bedoel ik dat een kwaliteitsverschil niet leidt tot een verschil in officiële selectie van studenten en stafleden of tot een verschil in financiële armslag. Daardoor blijven de kwaliteitsverschillen binnen universitaire instellingen een vluchtig verschijnsel, zeer afhankelijk van bepaalde combinaties van toevallig aanwezige docenten en studenten.

In feite heeft het universitair onderwijs sinds de afschaffing van het Academisch Instituut maar één middel voor de externe kwaliteitsevaluatie: de visitatiecommissie. Dat is een voorname commissie van vooraanstaande oud-docenten en indirect-betrokkenen (zijn alle richtingen en belangen in die commissie vertegenwoordigd?). Zij bezoekt enkele dagen in elke instelling de zelfde studierichting (de faculteit lijkt op dat moment een plattelandsgemeente waar de koningin op bezoek komt, compleet met draaiboek en repetities vooraf). Zij stelt daar aan docenten en studenten (welke laat ik aan de commissie zien, niet de querulanten maar ook niet alleen de zwijgers) meer of minder slimme vragen over het onderwijs. Vooraf heeft de visitatiecommissie de 'zelfstudies' die elke instelling over zichzelf heeft opgesteld (hoe schrijf ik een zelfstudie, waarin ik de studierichting niet te negatief afschilder en die ook niet te weinig kritisch mag zijn) bestudeerd. Daarna schrijft de visitatiecommissie een rapport, waarin haar bevindingen zijn vastgelegd (kritisch uiteraard, maar niet te erg want dat keert zich tegen de eigen discipline). Tenslotte pikt de schrijvende pers tijdens de persconferentie een aansprekend punt eruit (de kwaliteit van de scriptie, het lage rendement, de negatieve beoordeling van een instelling), dat vervolgens nog enkele weken via de ingezonden brieven kolommen en in de universiteitsbladen besproken wordt tot de volgende kwestie dit onderwerp inhaalt.

Hoewel het werk van de visitatiecommissies zeker niet nutteloos is (het dwingt de afzonderlijke studierichting over zichzelf na te denken, zoals het bezoek van het staatshoofd leidt tot het uitvoeren van achterstallig onderhoud in de gemeente), zal het waarschijnlijk niet leiden tot een duidelijke vaststelling van kwaliteitsverschillen tussen instellingen en studierichtingen. Allereerst komt dit door de opzet van een visitatie per studierichting: daardoor worden er nooit vergelijkingen tussen studierichtingen gemaakt. Toch verschilt de vooropleiding van studenten in de verschillende studierichtingen zo sterk, dat er, uitgaande van de huidige studierendementen, grote kwaliteitsverschillen moeten bestaan tussen het onderwijs in de verschillende studierichtingen (een te toetsen hypothese: de laagste onderwijskwaliteit in de technische studierichtingen, de hoogste in de sociale wetenschappen, gegeven de verschillen in studenten-instroom en leertijd). Hetzelfde probleem speelt ook bij de beoordeling

van de positie van afgestudeerden uit verschillende studierichtingen op de arbeidsmarkt. Visitatiecommissies kunnen die vergelijking niet maken door hun gebondenheid aan een studierichting. De tweede reden, waarom het werk van visitatiecommissies nooit tot een duidelijke vaststelling van kwaliteitsverschillen zal leiden, ligt in de neiging van de commissies om lof en blaam min of meer gelijk over de verschillende instellingen te verdelen. Het 'enerzijds, anderzijds' zit diep ingebakken. Dat is wel begrijpelijk door het niet-geïstitutionaliseerde karakter van kwaliteitsverschillen in het universitaire onderwijs. Bovendien bewaken instellingen met zorg hun onderlinge gelijkwaardigheid (onder andere via de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten), ook tijdens de verschillende fasen van de werkzaamheden van de visitatiecommissies. Deze ingebakken gelijkwaardigheid van de instellingen (financieel, selectie van studenten en docenten, honorering en infra-structuur), een laat gevolg van de onderwijspacificatie van 1917, belemmert een volwaardige kwaliteitsvergelijking.

Pleit dit nu voor een mega-visitatie, over alle studierichtingen en instellingen? Gegeven de hierboven geschetste kenmerken van het Nederlands onderwijsbestel niet. Een mega-visitatie zou alleen leiden tot een nog groter Potemkin-dorp. Het zou immers opgesteld moeten worden door buitenstaanders en dat betekent in de praktijk buitenlanders die door belanghebbenden voorgelicht worden. Wie de verschillende OECD-reviews over het Nederlandse onderwijs heeft gelezen, kan weten hoezeer die belanghebbenden de buitenstaanders om de tuin kunnen leiden en de OECD-reviews voor hun eigen politieke doeleinden bruikbaar maken. Maar helaas is het vertrouwen in het nut van visitatie groot, want nauwelijks is de ene visitatie afgelopen of de volgende begint al. Voorlopig stellen wij ons nog tevreden met het surrogaat van de visitatiecommissie in plaats van een serieuze discussie over en institutionalisering van kwaliteitsverschillen binnen en tussen universiteiten en hogescholen.

J. Dronkers